

НАТАЛІЯ КАРАПУЗОВА

(Полтава)

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ПІДГОТОВЧОМУ ЕТАПІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

Представлено результати експериментального дослідження залежності між успішністю студентів та мотивацією їх навчально-пізнавальної діяльності на підготовчому етапі екзаменаційного контролю.

***Ключові слова:** мотивація навчально-пізнавальної діяльності студентів, контроль навчально-пізнавальної діяльності студентів, екзамен, успішність студентів.*

Проблема удосконалення навчально-виховного процесу вищої школи, зокрема однієї з його ланок – контролю навчально-пізнавальної діяльності студентів, зумовлена реальними потребами суспільства у висококваліфікованих спеціалістах. Провідне місце, навіть в умовах модульно-рейтингового навчання, серед підсумкових форм контролю успішності студентів займає екзамен, на основі якого й оцінюються професійні якості майбутніх спеціалістів і приймається рішення про їх кваліфікацію.

Як відомо, проблема екзаменаційного контролю складна і багатогранна. В історії педагогічної думки вона була предметом досліджень видатних учених минулого і сучасності (А. М. Алексюк, М. Г. Дайрі, О. Жорнова, А. І. Зільберштейн, С. І. Зінов'єв, Б. Г. Юганзен, Б. І. Кім [4], І. І. Кобиляцький, О. Петрикін, В. Сімонок та ін.). Однак дослідження велися переважно у плані реалізації контролюючої функції екзамену і, на відміну від ґрунтовних теоретичних розробок різних форм та видів контролю, екзаменаційний контроль упродовж багатьох років залишається у практиці роботи університетів майже незмінним. Це спричинило те, що перевірка на екзамені, яка має здебільшого репродуктивний характер, не дає можливості виявити та оцінити фактичний рівень пізнавальної активності і самостійності студентів, їхньої професійної компетентності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми сутності екзамену та його завдань, дає підстави розглядати екзаменаційний контроль як процес, виділити цільовий, стимулювально-мотиваційний, змістовий, процесуально-діяльнісний, оціночно-результативний, корегуючий компоненти та конкретизувати його етапи: підготовчий, діяльнісний, аналітичний.

Дослідження способів екзаменаційного контролю, під якими ми розуміємо певні комбінації методів і прийомів реалізації його компонентів, установлення дидактичних можливостей кожного з них, виявлені недоліки проведення екзаменів, численні спостереження, опитування викладачів і студентів дозволили зробити висновок – результати успішності студентів значною мірою залежить від індивідуальних особливостей їх підготовки до екзамену.

Це підкреслює важливість саме підготовчого етапу процесу екзамену, з яким пов'язується усвідомлення студентами мети вивчення предмета і завдань

навчально-пізнавальної діяльності, необхідність виявлення її якості, розвиток і поглиблення позитивних мотивів навчання, пізнавального інтересу, позитивного ставлення до контролю, ритмічна та регулярна самостійна роботи студентів, глибоке усвідомлення ними змісту матеріалу, який підлягає контролю.

Мета статті – виявлення залежності між успішністю студентів, яка визначалась за середнім балом сесійних екзаменів та мотивацією їх навчально-пізнавальної діяльності на підготовчому етапі екзаменаційного контролю.

Психолого-педагогічна наука розглядає мотив як спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням певних потреб, сукупність внутрішніх психологічних умов, які викликають, спрямовують дії особистості і керують поведінкою. Дослідники у галузі мотивів навчання (М. І. Алексеєва, М. О. Данилов, О. В. Єршова [1], О. Іванова [3], В. С. Ільїн, О. М. Леонтьєв, Л. К. Маркова, С. Л. Рубінштейн, Г. І. Щукіна [6], П. М. Якобсон та ін.) стверджують, що учіння спонукається не одним, а множиною мотивів, однак у загальній структурі мотивації одні з них відіграють домінуючу роль, переважають, інші – другорядну, а деякі – неважливі. У залежності від того, які мотиви переважають, у залежності від їх сили, їх ваги для особистості відповідну міру значущості має для студента і навчання.

Пізнавальні мотиви, які закладені у самому процесі навчання, тісно пов'язані з процесом мислення. Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн підкреслювали, що думка зароджується із мотиваційної сфери нашої свідомості. Найбільш загальна залежність, яка відображає регулююче значення мотивів, полягає у тому, що результати розумової діяльності залежать від специфіки мотивів. Так, розв'язування завдань із різною мотивацією показує, що введення особисто значущих прийомів навчання впливає на продуктивність, творчий характер процесів мислення, збільшує ефект від 1,5 до 5 разів. Мотивація має серйозний вплив на всі структурні одиниці процесу мислення: відображується у розумінні, оцінці та усвідомленні завдань; у визначенні кінцевої і проміжної мети; у формуванні спрямованості мислення; у використанні набутого досвіду тощо. Ці висновки мають велике значення для практики організації екзаменаційного контролю: будь-який педагогічний акт повинен бути правильно мотивованим, а кожен метод і прийом контролю мати сильний мотиваційний заряд.

Експериментом було охоплено 492 студенти різних курсів психолого-педагогічного факультету. Мотиви навчальної діяльності на підготовчому етапі екзаменаційного контролю виявлялися за допомогою одинадцяти виділених із спеціально розробленої анкети запитань. За своїм змістом ці мотиви були розподілені на дві групи: спрямовані на одержання знань і професійної компетентності (пов'язані з можливістю задовольнити і надалі розвивати науково-пізнавальні інтереси, їх реалізацією; усвідомленням вищої освіти як необхідної основи для роботи за спеціальністю, як можливості подальшого розвитку і удосконалення інтелектуальних можливостей і якостей особистості та ін.); спрямовані на одержання диплома (домагання досягти більш високого статусу, честолюбство, завоювання поваги; навчальна діяльність розглядається як спосіб задоволення потреб у різних аспектах спілкування; прагнення шляхом здобуття вищої освіти одержати певну особисту матеріальну користь та ін.).

У результаті експертної оцінки було виявлено, що кожен із названих мотивів міг мати максимальну оцінку: мотиви на одержання знань і професійної компетентності – 12 балів; мотиви на одержання диплома – 10 балів. Результати дослідження показали, що існує відмінність у репрезентації

груп мотивів для студентів на підготовчому етапі екзаменаційного контролю і сесійною успішністю (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіл середніх балів оцінки значущості груп мотивів
для студентів із різною успішністю**

Групи мотивів	Успішність студентів за середнім балом		
	4,5-5	3,5-4,5	3-3,4
Спрямовані на одержання знань і професійної компетентності	9,38	8,58	7,59
Спрямовані на одержання диплома	5,28	5,4	6,6

У всіх виділених за середнім балом успішності групах студентів переважають мотиви, спрямовані на одержання знань і професійної компетентності, а саме мотиви такого змісту, як потреба «одержати міцні знання», «поглибити інтереси» до певної галузі науки, потреба в інтелектуальній діяльності та ін. Виявлений прямий кореляційний зв'язок між спрямованістю на одержання знань і рівнем академічної успішності ($r = 0,38$, $p < 0,05$). При цьому відмінності у середніх показниках значущості мотивів між студентами з різною академічною успішністю значні. Між групами студентів із високою і середньою успішністю вона складає 0,8 на користь перших і між цими двома групами та групою студентів із низькою успішністю відповідно 1,78 і 0,98 на користь перших. Спрямованість на одержання професійної компетентності і спрямованість на одержання диплома не відображається безпосередньо на результатах академічної успішності. Відсутність цього взаємозв'язку ми пояснюємо тим, що, як свідчить практика, часто студенти при підготовці до екзаменів застосовують «штурм», який далеко не завжди приводить до позитивних результатів. Найменшого значення мотивам, спрямованим на одержання диплома, надають студенти з високою академічною успішністю, а найбільш високого – з низькою.

Знання мотивів навчання студентів забезпечило викладачам можливість для більш продуктивної організації процесу екзаменаційного контролю. Для впливу на мотиваційну сферу в міжсесійний період було вибрано способи, розраховані на утворення відповідної «невимушеної реакції», яка переходила у дію, індукувала у студентів позитивний емоційний стан, що відповідав накресленій педагогічній меті.

Стимулювання позитивного ставлення до навчання здійснювалося за допомогою прищеплення ідеалів, зразків того, якими повинні бути мотиви навчання; залучення студентів до видів діяльності з метою набуття практичного досвіду контролю і самоконтролю, роз'яснення суті навчально-пізнавальної діяльності, яка полягає не в засвоєнні готової системи знань, а у самостійній пізнавальній активності.

На зміну мотивації студентів спрямовувалися роз'яснення навчальної, розвивальної, виховної, контролюючої значущості екзаменаційного контролю, мети і завдань екзамену, його місця в системі підготовки спеціалістів; варіативність завдань поточного і тематичного контролю з урахуванням спо-

собу проведення екзамену, індивідуальних особливостей, інтересів та можливостей студентів; розвиток самостійності на основі поєднання різних форм роботи (взаємоконтроль, самоконтроль якості роботи); переведення частини студентів на індивідуальний графік навчання з визначенням проблем для самостійного вивчення; використання різних форм заохочення.

Важливими для дослідження виявилися результати опитування студентів про мету їх діяльності безпосередньо у сесійний період. Було названо такі: можливість поглибити знання; розвивати мислення, пам'ять; прозвітуватися перед викладачем про вивчений матеріал; згадати все вивчене; закріпити, систематизувати знання; розібратися у всьому навчальному матеріалі; ліквідувати прогалини у знаннях. Проранжирувавши їх за ступенем значущості, на перші місця студенти поставили: згадати все вивчене; прозвітуватися перед викладачем про вивчений матеріал; закріпити, систематизувати знання; можливість поглибити знання. Частота їх зображена в табл. 2.

Таблиця 2

Мотиви діяльності студентів у сесійний період

Курс	I		II		III		IV	
	Е	К	Е	К	Е	К	Е	К
Мотиви	чол.	чол.	чол.	чол.	чол.	чол.	чол.	чол.
	%	%	%	%	%	%	%	%
Згадати все вивчене	15	13	6	8	25	14	20	22
	25,8	30,8	16,6	24,2	26,3	19,1	26,6	27,5
Прозвітуватися перед викладачем про вивчений матеріал	29	20	25	21	41	40	32	40
	50,9	48,4	69,5	63,6	43,2	54,8	43,3	50,2
Закріпити, систематизувати знання	11	7	4	4	21	15	18	9
	18,9	16,5	11,1	12,1	22,1	20,5	24	11,2
Можливість поглибити знання	3	2	1	–	6	4	4	9
	5,1	4,7	2,7	–	6,3	5,4	5,3	11,2

Стає очевидним, що у семестровий період екзаменаційного контролю студенти керуються перш за все можливістю простого пригадування вивченого протягом семестру навчального матеріалу (28 % першокурсників; 20 % студентів другого курсу; 23,2 % – третього та 27 % студентів четвертого курсу), необхідністю прозвітуватися перед викладачем про результати своєї діяльності (49, 66,6, 48,2 та 46,4 % відповідно).

За численними дослідженнями психологів, педагогів та методистів, найкраще, коли мотивація навчання базується на пізнавальному інтересі, сформованості у тих, хто навчається, потреби у навчанні. У зв'язку з цим, при аналізі умов найбільш успішного протікання міжсесійного і сесійного періодів підготовчого етапу процесу екзамену, ми виділили формування потреби, інтересу до навчання.

Фізіологічною основою пізнавального інтересу є орієнтувальний рефлекс і його більш розвинена форма – дослідницький рефлекс, який І. П. Пав-

лов називав рефлексом «що таке?». Фізіологічним механізмом пізнавального інтересу як вибіркової спрямованості є певна система нервових зв'язків, які утворюються під впливом багатьох умов і залежить від стану людини, її індивідуальних особливостей, від безпосередніх вражень особистості та її багатогранного минулого досвіду. У студентів однієї і тієї ж групи пізнавальний інтерес може мати різний рівень свого розвитку і різний характер вияву.

Елементарним рівнем пізнавального інтересу можна вважати відкритий, безпосередній інтерес до певних фактів, до цікавих явищ, які фігурують в інформації, одержаній на лекції чи практичному занятті. Більш високим рівнем є інтерес до пізнання суттєвих властивостей предметів і явищ, які складають більш глибоку і часто непомітну їх внутрішню сутність. Цей рівень вимагає пошуку, здогадки, активного оперування набутими знаннями, способами діяльності. Ще вищий рівень пізнавального інтересу складає інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, виявлення закономірностей, встановлення загальних принципів різних явищ. Цей рівень поєднується з елементами дослідницької творчої діяльності, з одержанням нових і удосконаленням існуючих способів учіння [5]. Указаний основний параметр рівнів пізнавального інтересу – зверненість його до об'єктів пізнання – супроводжується параметром стійкості.

Г. І. Щукіна поділяє пізнавальні інтереси на ситуативні, відносно стійкі і достатньо стійкі [6, с. 98]. Ситуативний пізнавальний інтерес, обмежений окремими яскравими спалахами, може швидко зникнути разом із ситуацією, що його спричинила. Він вимагає постійного підсилення ззовні. У структурі особистості він не залишає особливого сліду, тому що її інтерес весь час пробуджується зовнішніми засобами. Відносно стійкий інтерес, пов'язаний із певним колом предметів та завдань, дозволяє спиратися на нахили особистості, використовувати її активність і поступово зміцнювати і розвивати його як мотив навчання. Цей рівень стійкості пізнавального інтересу ще не настільки сильний, щоб не потребувати зовнішньої стимуляції.

Нарешті, пізнавальний інтерес може бути достатньо стійким. Тоді внутрішня мотивація у навчанні буде переважати, і особистість може вчитися з охотою навіть усупереч несприятливим зовнішнім стимулам.

Достатньо високому рівню пізнавального інтересу відповідає пізнавальна потреба, яка виражається у спонуканні студентів до знань. У психології механізм утворення і формування пізнавальної потреби ще недостатньо вивчений, але оскільки пізнавальні інтереси і потреби пов'язані між собою, то передбачається, що, формуючи пізнавальний інтерес, можна вплинути і на становлення пізнавальних потреб.

Результати вивчення сформованості пізнавального інтересу на підготовчому етапі екзаменаційного контролю показали, що ситуативний рівень є характерним для 35 % із 492 опитаних студентів, відносно стійкий – 49,4 % і достатньо стійкий – 15,6 %.

Відомо, що безліч різноманітних стимулів, спрямованих на формування і закріплення стійкого інтересу і потреби у навчанні, надходить із самої діяльності тих, хто навчається. Дослідженням встановлено високий рівень позитивного зв'язку між регулярністю навчальних занять і стійкістю пізнавального інтересу студентів – чим регулярнішими є навчальні заняття студентів, тим вищим є їх пізнавальний інтерес і навпаки.

Студенти зі стійким пізнавальним інтересом не тільки систематично готуються до лекцій, практичних, лабораторних занять в міжсесійний період, продуктивно працюють під час сесії, але і після зданого екзамену продовжують

цікавитися літературою з навчальної дисципліни, вільно використовують знання у міжпредметних зв'язках. Та ж частина студентів, яка використовує час екзаменів лише для того, щоб прозвітуватися перед викладачем про вивчений програмний матеріал, запам'ятовують його на 3-5 днів (працює короточасна пам'ять) і забуває з того моменту, коли закінчується підготовка до наступного екзамену. У цьому випадку ефективність екзамену практично дорівнює нулеві.

В. М. Вергасов зазначає, що ситуація інтересу може бути створена: цікавою проблемною ситуацією, пов'язаною з профілем підготовки спеціаліста; показом складності проблеми, яку потрібно розв'язати; новизною ситуації; пізнавальним характером завдань та ін. [1, с. 109].

У ролі стимулів пізнавальних інтересів і потреб студентів у нашому дослідженні на підготовчому етапі процесу екзамену виступали нетрадиційні способи екзаменаційного контролю («екзамен з відкритою книгою»; вільна бесіда викладача зі студентом за матеріалом всього курсу; бесіда за заздалегідь підготовленим студентом запитанням та додатковими запитаннями викладача; бесіда за «необов'язковими запитаннями»; реферат). Їх упровадження передбачає: чітке означення мети і змісту екзаменаційного контролю, розробку методики їх повідомлення у залежності від способу проведення контролю, визначення студентом усіх перспективних планів своєї діяльності; виділення чіткого кола навчально-пізнавальних знань, умінь і навичок, вимог до екзамену, норм і критеріїв оцінки; розробку методики попереднього, поточного, тематичного контролю відповідно до обраного способу проведення екзамену, яка включала створення проблемних ситуацій, складність проблем, пізнавальний характер завдань; відбір синтезованим методом екзаменаційних запитань і завдань пошукового, творчого характеру з посиланням до моделі спеціаліста, яка включає необхідні для нього професійно важливі компетенції; надання конкретної допомоги студентам у подоланні нервового напруження у процесі екзамену.

Результати моніторингу довели потребу у забезпеченні за допомогою зовнішньої чи внутрішньої мотивації включення студентів до спільної з викладачем діяльності на підготовчому етапі екзаменаційного контролю, у стимулюванні бажання поліпшувати свої результати та самореалізовуватися у навчанні.

Перспективи подальшого дослідження можна визначити у розробці інноваційних технологій організації екзаменів з метою підвищення якості професійної підготовки фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вергасов В. М.* Актуализация познавательной деятельности студентов в высшей школе : 2-е изд., доп. / *В. М. Вергасов.* – К. : Вища школа. – 1985. – 175 с.
2. *Ершова О. В.* Концепты «мотивация» и «интерес» как средства повышения эффективности контроля учебной деятельности студентов вуза / *О. В. Ершова* // Высшее образование сегодня. – 2013. – № 8. – С. 79-81.
3. *Іванова О.* Методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів як один із чинників підвищення мотивації навчання / *О. Іванова* // Вища школа. – 2012. – № 11. – С. 77-82.
4. *Ким Б. И.* Учебные достижения и оценка качества образования в экзаменационных показателях / *Б. И. Ким* // Высшее образование сегодня. – 2012. – № 11. – С. 33-38.
5. *Лозова В. І.* Педагогіка : навч.-метод. посіб. / *В. І. Лозова, П. Г. Москаленко, Г. В. Троцько.* – К., 1993. – 138 с.
6. *Щукина Г. И.* Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / *Г. И. Щукина.* – М. : Просвещение, 1979. – 135 с.

НАТАЛЬЯ КАРАПУЗОВА

РЕЗУЛЬТАТЫ МОНИТОРИНГА МОТИВАЦИИ
УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ
НА ПОДГОТОВИТЕЛЬНОМ ЭТАПЕ ЭКЗАМЕНАЦИОННОГО КОНТРОЛЯ

Представлены итоги экспериментального исследования зависимости между успеваемостью студентов и мотивацией их учебно-познавательной деятельности на подготовительном этапе экзаменационного контроля.

Ключевые слова: мотивация учебно-познавательной деятельности студентов, контроль учебно-познавательной деятельности студентов, экзамен, успеваемость студентов.

NATALIYA KARAPUZOVA

THE RESULTS OF MOTIVATION MONITORING
OF STUDENTS' EDUCATIONAL ACTIVITY ON THE PREPARATORY STAGE
OF EXAMINATION CONTROL

The article deals with the problem of monitoring of students' educational and cognitive activity. It has been found out that in the conditions of module and rating training examination takes a leading position among the final forms of monitoring of students' achievements on which professional and evaluated as future professionals and decision about their qualifications are made. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature on the essence of the examination and its objectives, it is found that the examination control as a process contains the target, stimulating and motivational, informative, processual and activity, estimated and resulting, corrective components and the following stages: preparatory, activity, analytical.

The article presents the results of the experimental studies of the dependence between the student's achievements; which has been determined by the average score of examination session and motivation of educational and cognitive activity at the preparatory stage of the examination control. High level of positive connection between classes regularity and stability of students' cognitive interest is revealed; the more regular classes are, the higher student's interest is, and vice versa. It is revealed that students with a stable cognitive interest not only prepare for lectures, practical and laboratory classes systematically between sessions, work productively during the sessions, but after examinations have been passed they continue to be interested in literature on academic disciplines, use freely the knowledge of between subject connections.

Stimulation of positive attitude to learning by instilling ideals, samples of motivation of learning is described; involvement of students in the activities in order to gain practical experience of control and self-control is considered; the content of educational and cognitive activities, which consist not only of mastering system of knowledge, but of independent cognitive activity is explained.

The results of students' survey about the purpose of their activity directly during session are given, including such purposes as the possibility to deepen their knowledge; to develop thinking and memory; to report to the tutor about the studied material; to recollect studied material; to consolidate and systematize knowledge; to clarify learning material; to eliminate gaps in knowledge.

It has been found that elementary level of cognitive interest can be considered as an open, instant interest in certain facts, in interesting phenomena and information obtained on lectures or practical training. The higher level of interest is interest in cognition of essential features of objects and phenomena, which make up their deeper and often unnoticed inner essence. This level requires search, guesses, active operation of acquired knowledge, and ways of activity. The highest level of cognitive interest is an interest in causal and result connections, identifying regularities, establishing common principles of various phenomena. This level is combined with elements of research creative activities, with getting new and improving existing learning styles.

Results of monitoring have proven the need to provide the inclusion of students and teachers activity with the help of external or internal motivation, at the preparatory stage of the examination control; to stimulate a desire to improve their results and to self-realize in learning.

Keywords: *motivation of students' educational and cognitive activity, control of students' educational and cognitive activity, examination, students' achievements.*

Одержано 14.10.2014, рекомендовано до друку 11.11.2014.